ԵՐԿԻՐ-ՈՒՂԵՑ

ՀԱՆԴԷՍ ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ

Երկրագունտն ամեն չաբաթ օրերը սկիզբ կը դառնայ ։
Տարեկան գինն է 4 արծաթ մէկտ կանխիկ ։

Վ եցամեայն 2 ½ արծաթ մէկտ ։
Ամեն մէկ տետրը 2 դրուշ է ։
Աստրադրութիւնք Յունվար 1 էն կը սկսին ։

ԹԻՒ 30 1870 ՅՈՒԼԻՍ 25

ՀԱՆԴԷՍ ՊԱՏՐԳԷՒԱՐԱՁՈՒԹԵԱՆ

Ա · Ն · Շ · ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՍ ·

Յուլիս 19, անցեալ կիրակի, Վ արժարանիս աշակերտաց մրցանակաբաշխութեան հանդէսը մեծ շքով կատարուեցաւ, նախագահութեամբ Ա.մեն. Ս · Պատրիարք Հօր, ու ի ներկայութեան Վ ահ · Մխիթարի էպիսկոպոսի, նախագահ Հասասիոց Կրմուեան Խորհրդոյ, Վ արժարանիս ազնիւ խնամակալաց, բարձրատիճան եկեղեցականաց, աղգային Կրմուեան Խորհրդոյ անդամոց, աշակերտաց ծնօղացն ու երկու սեռէ խառն բազմութեան ազգայնոց : Հանդէսը բացվեցաւ Մեծ . Տնօրէնին հետեւեալ տեղեկագրով :

Ս.յս շրջրտրդ տարին է որ կը կատարենք Վ արժարանիս աշակերտաց պարզևաբաշխութեան հանդէսը, ուր միշտ առիթ կ'ունենանք Երախնալապաց և Ս.ռաքել Նուագարի օրհնեալ յիշատակութիւնն ընել, յիշատակութիւն մը՝ որ որչափ քաղցր այնչափ սիրելի է մեզ: Ս.յս անճանչ բարի գիտաւորութեանը մէջ Ս.տուածոյ մատը յայտնի է : Վ արժարանիս սկզբնաւորութիւնը այնչափ փոքր և այնչափ աննշան էր, որ գործին մէջ գանուողք նշանաւոր դէպքերէն անգամ անոր կարևորութիւն մը չիտալով՝ ասդագան անորոշ

կը հատային. մեր յանձնապատասխանութիւնը միայն գործը գլուխ հանել կը ջանար և կը հաւատեր. այսու ամենայնիւ սկիզբէն մինչեւ այսօր շատ մը արտաքին և ներքին դժուարութիւններ և խծբծանոց դիմադրելու պատահարներ. այդ խծբծողաց ոգին ամենուն ալ ծանօթ է, . . . և չենք ուզեր զայն բացատրելով խօսքն երկարել: Այս դժուարութիւնը և հակառակութիւնը ենթակայ ըլլալով՝ մանոյ յանձնառութիւնը զէմ մեր ունեցած համերաշխութիւնը երկու գլխաւոր նպատակի համար եղած է. նախ՝ այս հաստատութիւնը բարգաւաճել և աւելի հիմանց վրայ ազգային մէջ մշակնչեւնաւորելու տրամադրել, և երկրորդ՝ ցուցնել ազնիւ հասարակութիւնն՝ թէ հասարակայ և ազգասէր բաւական համար եղած կտակները անձնուիրութեամբ և խմատուն կարգադրութեամբ կրնան արդիւնաւորիլ և յարատեւել՝ թէ և սկզբնական դրամագլուխը շատ մեծ բան մ'ալ չըլլայ: Առաջին կէտը մեր մտաց ու փորձառութեան չափովը, մեր կարողութեանն ու մեզ պատահած առիթից և անձանց յարմարութեանն համեմատ ի գլուխ հանած կը կարծենք. Վարժարանս, չորս տարուան մէջ, յոչընչէ մինչեւ այս աստիճան յառաջադիմութեան հասած է. այս բանիս մեծ օգնութիւն ըրած են այն մեծասքանչ ծնողք, որ իրենց զաւակունքը ազգային դաստիարակութենան յանձնեցին՝ դիտնալով որ օտար դաստիարակութենանց մէջ՝ ազգակորոյս և կրօնասիրտս ըլլալէ զատ՝ արտաքին վայրկեան չափ իրենան յառաջադիմութիւն չկայ. այն զլխոցներուն համար է բաւական՝ որ նախապատրաստական ուսմունք միայն կ'առանդնեն և որոց վերատեսչութիւնը մեզ առանդ կղերականաց յանձնուած է. ասի ազգայինք անձնական վարձով և տուժիւ ստուգած են: Երկրորդ կէտը՝ առաջնոյն մշակնչեւնաւորութենէն կախում ունի. և ահա քաղցր յոյս ունինք թէ երկու տարիէն՝ Վարժարանս մըշտնջենաւոր վիճակի մէջ պիտի տեսնենք հոն ձրի դաստիարակուղ ժառանգաւոր և ազգասէր աշակերտաց մեծ ջոկաւ, որք պիտի կարենան վարժարանիս ներքին վարչութիւնն առանձնել և չարունակել իրեն նպատակ Տահնապարեան միաբանութիւն, միշտ միասլով համաբաստաւ և պատասխանատու բարերարաց և հիմադրաց և հետզհետէ անոնց ազգատհին: Այս միաբանութիւնը, որ լոսս օրէ տանելով, պարտական պիտի ըլլայ Ակվիկիոյ և Հայաստանի տրիւչ երիվրներուն մէջ գործունեայ հիւղեր հաստատել և ազգասէր վարժարանաց դասատուներ ղրկել իր մէջէն՝ մեր հայրենեաց մէջ ուսմունք տարածելու համար, լոսս կտակին Տահնապարեայ:

Ահա սոյն գործոյ ծրագրով է որ այս գործին ձեռնակեցինք:

Ազգիս մէջ շատ բարերարներ եկած գացած են, այսօր ալ շատեր կը գտնուին և ազգային մէջ շատեր պիտի ելլեն. սոնոյ ամենքն ալ առ հասարակ ազգին բարիք ընել կ'ուզեն, սակայ մանաւ ու վստահօրէն միայն՝ որ իրենց բարիքը մշանջենաւոր ըլլան: Մինչեւ հիմայ սրբչափ բարերարք ազգին ազգային մեծագոյն մեծագործ և մեծամեծ գործներ կտակեր են. ո՞ւր մնացին այս գումարները. վերջին տասնեակ ժառանգաւորաց վարժարանի մը համար կտակեալ գումարն ի՞նչ եղաւ. — այս գումարները կամ անհատութեան և անտեսութեան հակառակ սկզբունքներով այնպիսի բաներու համար վատնուած են՝ որ ազգային մէջ արժէք մը չեն ունեցած և բարերարաց նպատակը չեն գործադրած, և կամ սակիզբն այնպիսի ձեռքերու յանձնուած են՝ որ տգիտութեամբ կամ չարութեամբ՝ երբէք ազգին օգտակար չեղան, և ասոր համար է որ այսօր ազգին բարիք ընելու կարող անձինք ետ քաշուած են, կուզ նիթ ըլլալ և իրենց նպատակին չը հասնելէ վախնալով: Մենք չանայինք օրինակաւ հաստատել, ինչ-

այս առաջ ալ լսենք ; մէկ կտոր մը ի-մաստուն անառակութեամբ կրնայ մշտնջենաւորիլ և ազգին լուսոյն ծառայել :

Հաստատութիւնս յառաջ տանելու համար մեծապէս նպաստած էր իր համբաւն ու հզօր ազգեցութեամբը՝ հանգուցեալ վեհմեծ Աղաթոն Էֆէնդին , որոյ տարաժամ մահը , ինչպէս իր գերդաստանին և ազգին , նոյնպէս և վարժարանիս մեծ հարուած եղաւ :

Վարժարանիս վերաբանաչէ և հիմնադրին վախճանով վարժապետութիւնս դերազանցիւ Գերապատիւ Գրիգոր եպիսկոպոսի անձնուէր ծառայութիւնն ու անխոնջ չանքը հաստատութեանս յառաջադիմութեանը լիովին նպաստած և զմեզ երախտապարտ ըրած են . բայց նախորդ պատրիարքին հրաժեշտի խընդրոյն առեն ընդունած հարուածը բոլորովին չուարեցուց զանի և վտանգի մէջ ձգեց իր անձնական առողջութիւնը , զոր մինչև հիմայ չ'է կրցած լիովին վերահաստատել , և ասոր համար է որ այսօր բացակայ կ'ընտրուի այս հանդիսէն , սակայն և այնպէս վարժարանիս կրօնական ուսմանց դասատուութիւնը անոր ծառայութեանց արդիւնքն է :

Մոռնալու չ'է նաև վեհմ . Խոսրովեանճեան և Եղ ան Տիճեան էֆէնտիներուն անձնուէր աշխատութիւնները , որք Վարժարանիս յառաջադիմութեան արդելք եղող ամեն խոչընդոտներու պնդակալած են իրենց ամուր պատուար :

Ի վերայ այսր ամենայնի , 1869 տարւոյ սկիզբն մինչև վերջը թշնամեաց միջոցաւ ըրուեալ անհանգոյ , անհիմն և անտեղի տարաձայնութիւնները համոզած էին զմեզ՝ թէ այս գործը մշտնջենաւոր պահելու համար մեր կարողութենէն վեր կարագրութիւն մը պէտք էր , և թէ առաջ պատասխանատուութեան գործը աւելի հզօր ազգ-յութեան տէր , հեռատես , հմուտ և կարող անձանց պէտք էր յանձնուիլ , որ երբեք նպատակ ունեցած չենք այս մասին եան թէեան վատատրութիւն մը ունենալու , մեր նպատակը Վարժարանիս յառաջադիմութիւնն ու յարատեւութիւնը միայն ըլլալով : Թէպէտ նոր աշխարհը Գալատիա չ'ըսուի , բայց մարդկային ազգին երջանկութիւնը և բարօրութիւնը ծառայէ : Վեհմ . Ընտարի Հաչային հոս պատը մեր նպաստակը յառաջ տարաւ : Վարժարանիս սահմանադրութիւնը այնպիսի վիճակաւոր խնամակալաց յանձնուեցաւ , ոմանք կարող են յամենայնի իրենց անձեն բարձր ուհզօր յատկութիւններով : Ակնհայտ եղաւ այն վեհմեծաց անձինքն են որ Վարժարանիս ամեն պատասխանատուութիւնն առանձնած են , և որ այսօր , Աւետարանիս Սրբազան Հայր և Մեծապատիւ Հանդիսականք , զմեզ այս պարզևաբաշխութեան հանդէպ հրաւիրած են : Վարժարանիս վարչութեան վրայ այս նոր և կարևոր անհրաժեշտ առաւելութիւնը ծանուցանելով , Մեծապատիւ Տեարք , յառաջիկայ տարին և ապագան իսկ ևս ներկայէն չատ պղինաւոր , վտառատր և աւելի յուսալի ըլլալը այսօրուընէ ոտրախութեամբ հռչակել կ'ուզենք :

Այսեն ապրուան սովորութեան համեմատ , այս տարի ևս իւրաքանչիւր ուսման համար նոյն ուսման մասնաւորութիւնն անցնող անձինք հրաւիրած էինք մասնաւոր քննութիւնները կատարելու : հրաւիրեալներէն ոմանք եկան և ոմանք ոչ , և մենք մեր քննութիւնները կատարեցինք . քննչաց և պատասխանոց վիճակութեանը համեմատ աշակերտաց յառաջադիմութեան աստիճանները որոշուեցան , աշակերտք պատասխան են իրենց մրցանակները ընդունելու . Սրբազան Հայր , Վեհմեծ Տեարք և Մեծապատիւ Ծնողաց ձեռքերէն . սէրտ է հրապարակաւ շնորհակալութիւն յայտնել Մեծապատիւ քննիչներուն , որ համեցան իրենց ժամերուն մէկ մասը զոհել ազգային յառաջադիմութեան համար նուիրելով այս հաստատութեան :

Ա. Վենապատիւ Սրբազան Հայր և Վսեմաշուք և Մեծապատիւ Տեարք, Շնորհակալ ենք որ այսօր, այս տուք ե. ղանակին մէջ, հաճեցաք ձեր մէկ քա. նի ժամերը ղոհել և հեռաւոր տեղերէ հոս գալու դժուարութեանը տանիլ, մեր այս հանդէսը պատուելու համար. մանաւորապէս կ'ուզենք առ Նորին Վսեմութիւնն հասարակաց կրթութեան տեղին նախագահ Մխիթիճ Գիճնոին, որ բարեհաճեցաւ պատուել մեր այս հանդէսը իր կարևոր և պատկառելի ներ. կայութեամբ:

Եթէ այսօր ինքնայանալի ճշմարտու. թիւն մ'է որ դպրոցները մարդկային ազգին յառաջադիմութեանը պատճառ են, ուրեմն պէտք է առանց վարանե. լու շնորհակալ ըլլալ մեր Վեհափառ Սուլթան Ապտուլ-Ազիզ կայսերը, և երախտագիտական զգայմունք տածել առ Նորին Վեհափառութիւնն ու ի. մաստուն սաչտճնեցոյս, որ ամեն աղ. գայ թոյլտուութիւն ըրած են դպրոց. ներ ունենալու: Մաղթենք ուրեմն ընդ. սելով. «Կեցցէ՛ Վեհափառ Սուլթան Ազիզ կայսրն ու նորա հանճարեղ Նա. խարարք»: Պարտական ենք նաև չըն. նորհակալ ըլլալ մեզ գործակից պաշ. տօնակիցս, արժանապատիւ Վռստա. ուայ և Վստիճարակաց, որք աննա. խանձ և անխոնջ աշխատութեամբ ա. շակերտաց ուսումնական և բարոյական դաստիարակութեան վերաբերեալ ա. մեն խնամք չի խնայեցին:

Շնորհակալ ենք նաև մեր սիրելի ա. շակերտներէն, որք ամենայն հնազան. դութեամբ, սիրով ու փութով աշխա. տեցան և ի գլուխ հանեցին իրենց ամեն պարտականութիւնները, և Գերապա. տիւ և Արժանապատիւ քննիչներուն, դասատուաց և մեր գոհունակութեանը արժանի եղան:

Մեծ. Տնօրէնին այս ճառին ի պա. տասխան՝ խնամակալութեան կողմէն ճառ մ'արտասանեց Վ. սեմ. Տիգրան էֆէնտի Եսայեան, որոյ օրինակը դժբաղդաբար չ'ունինք ի ձեռին առ այժմ: Այս ճառին յաջորդեց հետև. եալը:

Ընկերք,

Աշխարհ դեռ ախտը վիճակի մէջ է և մարդը գճճութեան մէջ կ'ապրի, երկրի մէջ պատահած յաւտի իրարու. թիւնները՝ ամեն օր այս ապրատ. բեր ճշմարտութիւնը կը հաստատեն:

Ի՞նչ պէտք է աշխարհ կերպարանա. փոխելու և մարդն իր արժանապատո. ւութեան մէջ դնելու համար.– «Լոյս, գիտութիւն» կը գոչէ ձայն մը որ ե. կինքէն կուգայ: Այս աստուածային ձայնը միտքը կ'ազատէ այն նախապա. շարմունքներէն որ հին դարուց մէջ կապկեցին կաշկանդեցին անոր թռիչքը: Յառաջադիմութեան մեծագործը ու. սումն է, որ կը լուսաւորէ միտքը, կը բարձրացնէ հոգին, կ'ազնուացնէ սիր. տը, կ'ըսէ մտաց. «Թռիր այս անկըր. պուտէն, այս կարելիէն աւ անդին թափանցէ»: կ'ըսէ հոգւոյն. «բարձրա. սիր փիչ մ'ալ, հեռուներ տեսնել ե. ւըս, հեռուներ այն բացարձակ տեսակա. նին վրայ զոր իրականացնել կը բաղ. ձաս,» և վերջապէս կ'ըսէ սրտին. «Ճըչ. մարիտը, աղնիւը և վսեմը, ճշմարտին, աղնուով և վսեմով զգա», և «գե. ղեցկին համակ ճշմարտութիւն է», ինչ. պէս կ'ըսէ երևելի դպրապետ մը, և կրօնքը համակ աղնիւ է. վերջապէս, մէջ խօսքով ուսմունքը «լոյս» է, պա. րոններ:

Գիրք մը կայ որ «Պիւիւքամայու. թիւն պատմութեան» կը կոչուի. այս գիրքը պէտք է ամեն մարդ ուսնի գիտնալու համար թէ ի՞նչպէս մարդ. կային միտքն առաջին անգամ սկսաւ հետաքննել տիեզերքայ հրաշալիքները և հրաշալիքներուն մէջ բնութեան գե. ղեցկութեանը վրայ սքանչանալ: «Ա. նիր գրեղ» այս մեծ խօսքը, որ դարերու վրայէն անցնելով մեզ հասած է, «Լոյս,

ւորուէ»ի նշանակութիւնը ունի Սոզոնի բերնին մէջ : Սակրատ ձեռքը ճակտին կը դնէ ու խոկալ կսկսի , ու բիշ բան չէր մնացէր կատարուելու թեան այն ազդանշանին մէջէն բայց միայն «լոյս» , զոր երևան . հանելու համար հանճարներ պէտք էին և մարդկութիւնն ունենալու այս հանճարները . վասնզի օրինք մ'կայ որ մարդկութիւնը պիտի յառաջանար :

Կենդանութիւնը օրինք մ'ալ ունի որ «չարժումն» ալտզ անուանք տակ կը ներկայացնէ , այս անունը չբերելու թիւն մ'ունի իր պարզութեանը ներքև , զոր ամենէն բարձր իմանալութիւնն ալ չ'ունի , մանաւանդ օրինք մ'է որ գնարդ միշտ դէպ ի գեղեցիկն և դէպ ի ճշմարիտն կը մղէ . ամեն ազնուը որ մարդկութեան ապագայն ներևակայած են՝ այդ կատարելութեան հանելու միակ ճանապարհը գեղեցիկն և ճշմարտին ճանապարհը դրած են : Գեղեցիկը այն իմէականն է , զոր կը տեսնէր Սոկրատ՝ երբ մոլախնդի բաժակը կը քամէր , և իր կուրացեալ զարուն ապագայն տկնարկելով կ'ըսէր . «նոյ տեսի պիտի բերէ ձեզ» :

Ճշմարտութիւնն ան իրականութիւնն է՝ զոր կարելի եղածին չափ չօչափել կը նրկրտին ամեն գարու փիլիսոփայութիւնք , և որուն իրաւամբ սա դրուտիքը կատոպ Պասկալ . «գեղեցիկն համակ ճշմարտութիւն է , ճըշմարիտն է միայն սիրելի» :

Աչերնիդ պարզուցէք չորս բոլոր , տեսէք թէ ամեն բան գեղեցիկ չ'է՞ տիեզերքը մէջ . մեզ ձեր գլխին մէջ և հարցէք անոր , երբ գտնի կ'ըզգայ թէ չատուին վրայ , թէ ա՞տ են իր զգայածները . հարցէք ձեր հոգւոյն , երբ կը թողչի նա մեր երկինքին տակը բարձր և տակը ընդարձակ ուրիշ երկինքներու մէջ , թէ կը մտախոհի՞ . հարցէք անոր ա՞տ է զոր կը մտախոհի , անիրակա՞ն է զոր կզգայ . եթէ այսպէս է՝ գոյներն վարժարանները , և անտառները դիմենք . կը հաւանի՞ք ասոր , կ'ուզի՞ք որ փոխենք մեր այս մտախոհող վիճակը վայրենիին անմտախոհող վիճակին հետ , կ'ուզի՞ք որ խեղդենք մեր գլխին զգայութիւնները , ամեն փափուկ , ամեն գորովոյ զգայութիւնները , արգելը դնենք անոր որ չը խանդաղատի , և բանենք հոգւոյն . «սի թռչիր անհունութեան մէջ» , և այնպէս թողունք որ նուաստանա՞յ այն : Բայց նուաստութիւնը սոսկալի բան մ'է այն՝ բանական արարածի մը համար , պարզունակ , ամօթ մ'է այն մարդկութեան ճակտին , և կ'ուզի՞ք կը հաւանի՞ք այդ նուաստութիւնը ձեր վրայ առանձնել . – Ո՛չ , այնպէս չէ՞ :

Եղբայր , բան մ'ալ կայ՝ որ միշտ գնարդն դէպ յառաջ կը մղէ քաջալերելով անոր՝ յուսահատութեան կէտերուն մէջ , ապագայ մը կը յուցնէ անոր , ապագային մէջ իղձ մը , ապագայն ճոճանչավոր է շատ անգամ , իղձը յաջողութեան դասմնիով պատկեալ այն հոգւոյն է աներևակայութեան՝ որ աշխարհի դիպուց վերև կանգնած անթիթեղ կը հայի յայն ապառնին ուր արդէն իր նպատակները իրականացեալ կը տեսնէ , և կ'ըսէ ժամանակին . «ես ապագայս հաւատացած եմ . նայէ որ սուտ չը հանես զիս , ապա թէ ոչ խաբեբայ կը կոչեմ զքեզ» այդ հոգւոյն որ կը հայի ապառնիին և քաջալեր կը կարդայ մեզ «Յոյսն» է այն . յուսալը յանդգնիլ է , պարոններ , հաւատով յանդգնիլ մ'է . յանդգնութիւնը էն գեղեցիկն է քաջագործութեանց . այն , որ ամենէն ապագային համար խորհեցաւ , այն ամենէն մեծ քաջագործութիւնը բրաւ աշխարհի վրայ : Ծառ մը կը տընկէ տապալին անգամ այն . կը յանդգնի սա խօսքս ըսելու . «եթէ ես չի հասնիմ՝ զաւակներս այս շուքերուն տակ պիտի նըստին , և զէթ ձիս պիտի օրհնեն» :

Յոյսը նա է քաջալեր այն ազնարդ ծերունւոյն , որ քառասնակ մ'ապագայ դաժանակիր աշխատութենէ մը վերջը կը պատրաստուէր հրաժեշտ

տալ աշխարհի, կը լուսավոյլէր անոր երեսը ուր արդէն սկսած էին ցոյլ տալ մեհուէեան և կը զուարթնոյին այն աչերը որով Շահնազար լուսատրեալ ապագայ կը տեսնէր, այն որ Հայուն կենսոյ մօր աչերը ողղղող արտասուրները սիրի սրկեր, ժողովրդին լեզուաս խօսելով՝ սիրի օրհնէր իր անունը. այն ապագան մենք ենք, պարոններ, և մեծ բաներ կը յուսան մենէ մեր բարերարք: Ի՞նչ կ'ըսեն անոնք այնպիսի աղգի մը որ ազատութեանը համար ուրիշ աղգերէ ետ մնալու դժբաղդութիւնը ունեցած է և որ իր լուսաւորութեամբը այժմ շատ աղգերու անհասասար՝ այլ դէմ շատ վար չը մնայ քիչ առենէն. տգիտութիւնը այսուհետեւ մեծ անարգանք է մեզ համար, այս յոյսը կայ միշտ, իսկ մեր արդի լուսաւորները, մեր վիրատսի նման չքնաղ ղլուխները յանհունս պարծանք են մեզ համար. դիտէք անշուշտ, ընկե՛րք, որոց կանխարկեմ. աչերը սա դիմագի չրջանակին դարձուցէք և չի սիրի կարմիրը երթէք:

Այս յոյսը ունինք ըսի. ահա գայդ յոյսը իրականացնել սիրի բլլոյ մեր գործը. ասոր, պարոններ, ես կը խրնդրեմ մեր պատասխանատուին որ նոր չբըջաններու մէջ ատելի խնամք տանին մեր վարժարանին բարօրութեանը, ու մենք ալ չի սիրի խնայենք մեր ջանքը, այնպէս չէ՞, մենք մանաւանդ՝ որ դիտենք թէ աշխատութեան վարձանը միշտ պատրաստ է:

Ն. Ներսիսեան

Նոյն օրը կարգացուած ճառերը հերոգհետ սիրի հրատարակվին: Այս անդամ հետևեալ ճառը կը հրատարակենք, որ չ'արտասանվեցաւ՝ ժամանակ չ'բլլալուն համար:

Երկու խօսք ունիմ ձեզ, ո՛ ուսումնական Աղգայնիք և Աղնուասիրտ Տիկնայք:

Գերմանական կարողութիւն մը կայ, զոր Երկինք Շնորհք՝ բնութիւնը ձիրք՝ և մարդ հանճար կամ՝ տաղանդ անուանած է. իսկ ես հիմա անոր Աշխատութիւն անուն պիտի տամ: Եւ պհանճարն այսպէս յանուն աշխատութեան պիտի պաշտեմ այսուհետև:

Մտայ այն հրաշալի երկուքներն, ճարտարութեանց այն հրաշակերտներն՝ որոնց վրա դարեր կը հիանան, մարդիկ կ'ապշին, տրուհատը կը պանծայ և բնութիւնն իսկ կը նախանձի, մարդկային ժրաջան ու անդուլ աշխատութեանց արգասիքն են: Հանճար ըսուած գերբնական կարողութիւնը՝ այս ստեղծագործ կարողութենէն աւելի ուրիշ ի՞նչ կարող թիւն կրնայի գտնել:

Յիմաստնին ակն ըսած է թէ, «գիւտը՝ գիտութեան բանաստեղծութիւնն է. ամենամեծ գիւտերը բանաստեղծական խորհրդէ մը ծնած են. ստեղծող ըլլալու համար՝ բանաստեղծ ըլլալու է:» Գնարատ ու երգոց մարդն այսպէս թող խմաստասիրէ. իսկ մենք ասպէս կ'խմաստասիրենք. գիւտն յաջողուած ու հաստատակամ աշխատութեան մը ծնունդն է. ստեղծող ըլլալու համար՝ բանաստեղծ ըլլալէ աւելի աշխատող ըլլալու է:

Գիւտով ու ճարտարութեանց հեղինակներն հանճարեղ մարդիկն եղած չեն աշխարհի մէջ, այլ շատ և շարունակ աշխատողներն եղած են: Այս նուիրատութիւններուը ճշմարտելու համար բաւ է որ անդամ մը կարդանք Չնար-չայ և Չեզմիակայ պատմական կեանքը:

Հանճարն աշխատութիւնն է. հանճարեղ ըլլալու համար աշխատելու, անխոնջ և չարունակ աշխատելու է:

Գալիլէոս 18ամեայ հասակին մէջ Բիզայի եկեղեցւոյն մէջ կանթեղի մը երերալը կը տեսնէ դիտուն վերև, ամբողջ 50 տարի կ'աշխատի այդ երեւոյթը մեկնելու համար. վերջապէս չեռ բազմարիւն աշխատանքով կը յաջողի ճոճանակը հնարելու, որով այնչափ օգտակար նոր դիտութիւն եղաւ:

Երբ անուանի քնարահարի մը հարցուց երիտասարդ մը թէ քանի՞ տարի աշխատելով կրնայ կատարեալ նուագահար մ՚ըլլալ, կը պատասխանէ քնարահարը.— 20 տարի աշխատելով չպատնակ օրը 12 ժամ: Այսպէս այն ամեն հանճարեղ մարդիկն՝ որոնց հանճարեղ բլլալուն գաղտնիքը կը հարցնէր, «յարատև ու հաստատամիտ թեամբ աշխատելն է» կ՚ըսէին:

Աշխատութիւնն առնզոզործ կապուածութիւն մ՚է:

Աշխատութիւնը մարդկութեան երկրորդ նախախնամութիւն մ՚է, նոքա ձեռքն է ազգաց ու ժողովրդոց ներկայ և ապագայ բարօրութեան գաղտնիքը. հեղգացուր աշխատանքն՝ և ահա թշուառութեան ջրհեղեղ մը պաշարէ կ՚ազգէ, և դանդաղ ու հեզդ մարդկութիւնը կ՚ընկղմէ. տառապանք, վիշտ, ապէսք եղելատուկան զժոխքը բեր հարուածներէ ետեւի կը պատուհասեն երկրի որդիքները:

Ոչինչն չինչ վերածուելու արարչագործութեան վրա պիտի տարակուսին, պիտի ուրանայի մարդուն էութիւնն իր կենդանի և հրաշալի անցեալովը, պիտի չը հաւատայի նիւթին ու հոգիներուն այլ և այլ զանգուածներու ներքև այդչափ հարատար զարգացման՝ արդիւնքն մ՚ու սրանչելագոյն ձեռակերտութիւն մ՚անհետանալուն, եթէ «Աշխատութիւն» բառած գերբնական ու անսահման կարողութեան առնուած կամ հագցած չըլլայի:

Աշխատութիւնը անդնդելի կարողութիւն մ՚է: Անոր բան անկարելի այն առջև պարտուած կը խոնարհի, իսկ աշխատութիւնն՝ այս միշտ առյոյ, արի և անպարտելի հաստատակամութեանն ու ինդամոխականը կը յաղթէ անկարելին, կը յաղթէ ժամանակին, առաքինաբար կ՚անհետացնէ ամեն խոչ և խոտիր, կը բրանի, կը ճղնի մինչև յաղթէ. նա առաւոտեկուռ գիւղացին նման անխոցելի և անյաղթելի է: Աշխատութիւնը այն ակն է, ուստի կ՚ազգերի մեծ ըլլալը. աշխատութիւնը այն ստինքն է, ուր կը ջամբէ մարդկութիւնն իր զարգացման կաթը: Այն մեծամեծ յաջողութիւններն՝ ոչ այլ ինչ են, բայց եթէ մայրկային մարի ըրած գիւցազնական գործերը: Այս գործերն ալ ամեն դարու մէջ աւելի կամ նուազ եղած են: Գիլսոհդ Շազլ ըսած է թէ «Հնմարիտ հնարողը (կամ ըստ մեզ հնմարիտ գիւտողը) մարդկային սեռն է», ընչու որ այն մեծամեծ գիւտերն ու հարատարութիւններն՝ որոնցմով կը պարծին մեկ քանի ազգեր, շատ մը գարեր հաւաքած ու խմբագրած գիւտոց ու հարատարութեանց հետեւութիւնը, արգասիքն է, զոր նախորդ սերունդներ իրենց և յետնոց բարօրութեանն համար հայթայթեր են քրտամբ և զանութք իրրև հարատատ ժառանգ կտակեր են ապագայ սերունդին. յաջորդ սերունդին յառաջադիմութիւնը՝ նախորդին շարունակութիւնն է: Անոր համար է որ շատ մը գաղափարներ անցեալ մեծ գաղափարի մը համառօտութիւնն են, և շատ գիւտեր որ կ՚ընէ նոր սերունդը՝ հնոյն գուշակածն են. քիչ գիւտեր կան որ մանանաւարայ կը վերաբերին: Այսպէս մարդկային գիտութիւն՝ մարդկային սեռի փորձառութեան աւելի կը յառաջադիմէ:

Աշխատութիւնը սերնդական ժառանգութիւն մ՚է, մարդկային յառաջադիմութեան էն մեծ գործիքն է:

Զ՚աշխատող մարդը նախ նախախնամութեան գէմ մեղանչած կ՚ըլլայ, երբև պատուիրեցաւ. դի Աստուած պատուիրեց նախամարդուն առաջին անգամ՝ սա բառը պատուիրելով. «աշխատէ՛»: երկրորդ, իրրև հեզդ՝ ընութեան գէմ՝ որ մեզ աշխատութեան բիւրաւոր կրթիչ դասեր կուտայ. երրորդ, իրրև ընկերական՝ ընկերականութեան գէմ, վասն դի աշխատութիւնն ընկերականութեան օրէնքն է:

Աւեն դար, ամեն սերունդ թողած է աշխարհի վրա իր յիշատակները իբ-

րև իր գոյութեան անեղծ սրճանները, և այս աշխատութիւններն ամեն դար ու սերընդեան մէջ տարբեր ա նունի ներքև կը ճանչցուին: Մարդկութիւնն երկու մեծ հասակ ունեցաւ, կռապաշտութիւն և քրիստոնէութիւն. առաջին հասակին մէջ զմարդկութիւնն իր արհնախառնած ու սխրարիշտ մոլութիւններովը կը պարապուենք. վասն զի հոն մարդուն աշխատանքն է ուեր, դիակ, կողոպուտ, մարդապղծ ու միսպետել ու զՔանան (հզօրի խորհելու այս ազատ կարդագրութիւնը) սպաննել կամ գառագեղել:

Երկրորդ հասակին մէջ կը դրուատենք զմարդկութիւնը, վասն զի հոն քրիստոնեայ-մարդկութիւնը կ'աշխատի նախնւոյն վէրքերը բուժել, մոլեռալ աղինքն ի դիտութիւն ճշմարտութեան բերել, սէր ու անդորր սիրել ուր ուրեք որ մարդկութեան սեռը կ'ապրի: ԶՔանան իր գառագեղէն կը վրիժէ և վերջապէս ընկերական անդամալոյծ վիճակը կը վերակազդուրէ:

Պատմութիւն ու ապագայ սերունդը, անցեալին այս երկու դատաւորները, այսպէս անուշտ պիտի դատեն անցեալ սերունդները:

Թո՞ղ դողան ներկայ սերունդը ապագային անէծքներէն ու դատապարտութիւններէն:

Մենք ալ, Ազնիւ Պատանիք, ապագայ Հայութեան կենդանի յոյսեր ենք. Հայուն ներկայ սերունդին նըշանաւոր մկ մնան ալ մենք կը կազմենք: Պարտք մ'ունինք զոյ անցեալը մեռած տանեն մերկասած թողած է մեզ, հատուցանել պէտք է այս պարտքն՝ եթէ ոչ մեծ ու ծանր է մեր պատասխանատուութիւնն ապագային առջև, ուրեմն մ'ունինք զոյ ապենքնիս ալ անդամն ի տանեանց մարդ սերոյ ուխտած ենք մեր հարց գերեզմաններուն վրա. հատուցում մը չպէտք մեզապարտ ենք առաջի Աստուծոյ և մարդկան, եթէ այս ուխտը մոռնանք:

Ո՞րն է այս պարտքն ու ուխտը: Ազգութիւն Հայրենեաց վերածնութիւնը»: Հայրենիք վերածնի՛լ, սար ու դրոշ ի ձեռին զրահապատ կուրծքով՝ «ազատութիւն կամ մահ» գոչելով ի գալստ պատեան վաղելը չ'է. մենք մեր հայրենեաց ու նախահարց փառքերն ու պերճութիւնները Թէվիատոկլէսի տիմար արդեց նման Մարաթոնեան դաշտերու մէջ չենք փնտռեր: 19րդ դարու մէջ պատեմ փառք գնի՛լ. 19րդ դարու մէջ գինուր աշխարհակալի՛լ. Քրիստոնէութիւնը հեթանոսացնելու չափ անլուր սրիրարիշտութիւն մ'է, որ կեղտարը երկաթի դարու վերածելու չափ վայրենի յետադիմութիւն է. նա որ այսպիսի վանդալական խորհուրդ մը կ'երկնի՝ եղեռնագործ ալ եղեռնագործն է:

Ազնիւ ալ այն վայրագ դիւցազնութեանց արհնաչաղախ դարերը. 19րդ դարու պատմական էջերն պատան դիւցազնի կենսագրութիւնը իրրև ոճրագործի մը պատմութիւնը անիծիք ու տասիտար պիտի հիւրընկալեն:

Եղի՛ւկ անոնց, անոնց կ'ըսեմ՝ որ 19րդ դարու պատմական սրիթ էջերն իրենց սրեամբը պիտի պղծեն: Ո՛հ, բանի թագը ճակատներու վեհապետի, բանի այն պատան դին – մրցանակ մեծ տաղները շողշողեն կուրծքերու վրա, բանի այն պատեանն՝ յոր կրկ իր մէջ մարդկութեան սրեամբը պարարտացող երկաթը ու պատուոյ գէպ մը պէս սրեան մարգան ազգերն ի վար ծածանի, բանի դեռ վաստոյանցներն ու դիմանցները դարբնոցի փոխած չեն, բանի դեռ զօրականներն երկրագործ, ու դահերն սրճոտ չեն եղած, ծիրանատորոյ սրենատեն չ – վաստոյ կիրքը, ժանտախտի մը նման մարդկութեան շուրջը դառնալով ու բառնրդ դարն կամ կէս քառորդ դարն անգամ մը զմարդկութիւնը սրածելով պիտի տանի, սրիւնը պատոյ ու փառոյ գին պիտի ըլլայ, սրիւնը ժողովրդոյ կամ մարդկութեան բախտը պիտի ճակատագրէ:

Ա.Հայասիլ-Հայրենեաց վերածնութեան

Եղուկ անանց ըսի որ 19րդ դարու պատմական էջերն իրենց սրեամբը պիտի ներկեն. ի՞նչ տարբերութիւն նոցա և հին աշխարհակալ ազգ մէջ։—Ո՛չ ինչ, բայց եթէ քաղաքակիրթ դար մը ու լուսաւորեալ մարդկութիւն մը հանդիսաւոր ունենալով իրենց առջև ու դիականց եղերերգական ահեղ թատեր։ Ապագան անանց այս հակամարդկային աշխատանքներն բիր անիծք պիտի դատապարտէ։ Լակ մենք, ներկային զաւակներ, սթափինք ուրիշ արթնութեամբ. ապագան մեզմէ աշխատանք պիտի ուզէ, անյիշատակ չանցնինք աշխարհէս. սերունդ մը որ ծնանելէն ու հորուստ տարիներ ապրելէն ետքը հայրենեաց կամ մարդկութեան արժանի յիշատակ մը չը թողուր, կը ժպրհիմ ըսելու թէ աւելի աղէկ էր նա վիժէր քան սրև տեղնէր։

Ապագան աշխատանք պիտի ուզէ մեզմէ. աշխատի՛ն է ապրիլը. ի՞նչ տարբերութիւն ունին տուներն և այն մարդն, որ առանց յիշատակաց սրժանի հետք մը թողնելու անյաս աշխարհէն։ Ներկայ սերունդը, ա՛լ նախանձ է մեզ տակաւին տեսնել այն հայրենիքը՝ որ Ազատած իր սրարչագործութեան էն մեծ գաղտնեաց խանձարուրը քակեց. այն հայրենիքը որուն խանձարուրին քանի մեռնելնանք այնչափ հրաշալի կը գըտնանք. այո՛, յանդգնութեամբ և հպարտութեամբ կը կրկնեմ թէ նախանձելի է մեզ սրարչագործութեան այս խորհրդաւոր խանձարուրը այսչէն ազերակ թողուլ։ Կամ վերականգնենք զայն ի լոյս, և կամ մեր յաւերժական սմօթն ու պարտութիւնը անոր անհնութիւն մէջ թաղնենք։ Նախանձելի է կ՚ըսեմ մեզ աշխարհի էն մեծ ու խորհրդաւոր Ազերային—Հայաստան այսչէս խաւար, յուսահատ ու նուաղեալ թողուլ, այն Հայաստան՝ որուն սիրն մը կաւէն Որմնն այս բիւրահատոր մարդկութիւնը ծնող սրգաւանդ սրդանդն ստեղծեց։ Կարմրի՛ ուրեմն, ապերսմա մարդկութիւն, դուն ալ որ գրեթէ ծնող բարերար սրգանդն այսչէս ամուլ ու խոպան թողուցիր և կը թողուս տակաւին։ Ո՛նց սերունդը Հայաստ, ձգենք ալ պաշխարհ բաղելով աշխարհակալելէ, գաղթելով աշխարհակալելէ։ Ազատկենք, կեղտոնայնենք ուժերնիս. մարդկութեան այս անքաւելի ապերսմասութեան վրէժը լուծելու համար, մենք մեր յաւերժ ճիգովը վերականգնենք, մենք մեր ձեռքի քահովը լուսաւորենք։ Հայրենիք գիւցազուններ չուզեր, հանճարեղներ կ՚ուզէ. Հայրենիք գինուոր չուզեր, լուսոյ գինուոր կ՚ուզէ։ Մենք այս յարկին ներքև կոչուած ենք աշխատելու որ օր մը ապագին մեծագործներն ու հանճարեղները ըլլանք. մեր աշխատանաց արդիւնաւէտ քրտունքները ընդունք Հայաստանի լուսաւորութեան այն իւղահիւծ և չիջելամերձ ջահերին մէջ իրրև լուսոյ հեղուկ մը։ Ժառանգաւոր եղբարք, ինչպէս մեր դեր. Ա. Հայրը ըսած է օր մը, (որոյ բացակայութիւնը մեծ պարապ մը կը թողու հանդիսա մէջ և մեծ չո՛ք մը կը պակսեցնէ անոր չքեղութենէ), թարգմանչաց ոսկեդինիկ դարը պիտի վերականգնեն, իսկ մենք նոցա աջակից՝ դժ բազմութեան դարերու վրատակաց սակ թաղուած հայրենեաց փառն ու պատիւը պիտի վերակենդանացնենք։ 19րդ դարն այն բարերար դարն է, որ երկու թևերը տարածած՝ մէկով անկեալը կը վերականգնէ, միւսով սերտականները կը վերանորոգէ։ Ազմօթ է մեզ եղբարք եթէ լուսոյ և հանճարոյ նշանաւոր յիշատակներ չը թողունք այսպիսի վրկարար դարու մը մէջ։

Երանի՛ անանց՝ որ մարդկութեան համար մեծագործ ու հանճարեղ մեռան։ Ազն քրտունքն ու ճրագունքը, զոր աշխարհի զարգացման ամուլ ու խոպան անդաստանին մէջ թափեցին անխլնայ մարդկութեան մեծ բարերարները՝ անմահ են։ Ա՛ճ մարդիկ չեն մեռնիր։ Ազն վհկափառ դալուկն, որ

կենայ ու մահու այն առիթին ձըղնաժամին անոնց դէմքը կ'այլայլի նէ, մահուան ահ ետեւերը չէ, նա Աստուծոյ ներման ապաշխարութեան ճամբուդայթին է որ կը ճանաչէ. մեծ մարդոց պատանքին իւրաքանչիւրութեան խանձարուրն է. Մահն անոնց համար անմահութիւն, նոր ծնելութիւն մ'է։

Մարդկութեան այս մեծ աշխատաւորներն իրենց մահուընէն առաջ չեն դադրիր աշխատելէ, նոքա յարաժամ մեր մարդին ու հոգւոյն վրա անդուլ կ'աշխատին իրենց թողած մեծաւ գործ յիշատակներովն ու հանճարոյ երկերովը։ Մարդուն հետ մարդուն գործարան ալ չը մեռնիր, չունչին հետ ակզբունքն ալ չ'անչընչանար։ Մեռան այն հանճարեղ մարդիկ, բայց իրենց թողած ակզբունքներն ու խնամատուն գաղափարները մարդկութիւնը յեղաշրջեցին, ու աշխարհի ընթացքին նոր Դրութիւններն եղան։

Անմահ է Շահնազար և երիցս անմահ։ Անմահ գրական աշխարհին մէջ, անմահ այս խնամատութեան տաճարին մէջ, անմահ ատենագոյ ու հրեշտակայ հայրենիքին մէջ։

Աշխատինք մենք ալ ընկերք, ջանանք Շահնազարայ հանճարեղ և մեծին Աստաքել-Եսայեայ մեծագործ ոգին աշխարհահաչելու։ Այս է մեր ճգանց մրցանակն և այս պիտի ըլլայ մեր ապագայ Մեծ-Յաղթանակը։

Երկու խօսք ալ Ձեզ, ո՛ աղնիւ քոյրեր։

Շնորհակալ ենք որ Ձեր հաւատամոյլ ներկայութեամբն մեր պարզեւաբաշխութեան հանդէսն այսօր պատուեցիք։ Պապեան և Ն. Շահնազար վարժարաններն Լուսոյ այն ղոգ մը արդանդներն են, որոնցմէ պիտի ծըննանին օր մը Մատամ տը Ազաւներ, Մատամ տը Սեվինեներ, Լամարթիններ, Հիւկոներ, Լամըտաղիներ, Սըքիմէտեսներ, գրական և ընկերական աշխարհը յեղաշրջող երիտասարդ դարձուածներն։ Այնպէս Աղաւնի, դուք մայրական հին ու ազնիւ սերունդը պիտի վերանորոգէք լուսոյ նոր թըռանմամբ, մենք ալ մեր հարցը. և այսպէս եթէ մեծ տիկիններ ու մեծ մարդիկ ըլլալու հնդն ու ջանքը չը խլեցնեցնենք, հիմակուընէ հպարտութիւնն չեմ համարիր ըսելու, թէ 19րդ դարու վերջնատարին մէջ Հայուն երկրորդ վերջնադարը պիտի թագնինք, և 20րդ դարու Աբրահամով նոր հայութեան մը ռահվիրային դարաշրջիւը պիտի սկսինք։ Աչխատեցէք անդուլ, Աղաւնիկ և Շահնազարեանք, (եթէ ոչ բոլորովին) գոնէ մասամբ խիթ Հայուն ապագայ դարգացումը ձեզմէ կախումն ունի։ Օրհնեա՛լ էք եթէ արիանաք Ձեր ազնուական պարտուց մէջ, և յառաջադիմութեան մեծ յաղթանակին ընդ առնիք։ Անիծեա՛լ էք եթէ թերանաք Ձեր այն պարտուց մէջ։ Ա՛ժ ժամանակն է որ բոլորովին Ձեր ասեղները դրչի վէրածէք ու վոխանակ աշխատելու (որով գեղեցիկն ու վսեմը կ'ըստեղծէք) գրիչ ու խորհրդածէք. ազկատին ու հերևնը մեր ծերուներն մարդ բաժին թողունք. քաղաքակրթութիւն ալ այսպէս աշխատինք, քոյր և եղբայր, հայր և մայր միանանք, համաձայն ձիդ մը ու կարծ տանք, թաւալենք Հայուն կարծրին վրա ծանրացող ժայռն, ու Հայուն գրական ու ընկերական մեռած կեանքն իր դարաւոր ղեկեղմանէն յարուցանենք։

Ա. Լուսինեան

Կը վսեմանք հրատարակել աստղնոր հետեւեալ նամակը, որ Վարժարանին կը պատճառէ ան ուրախութեան ու գոհունակութեան պատճառ է։

Մեծ. Տեսուչ Ս. Ն. Շ. Վարժարանին,

Մեր ամենասիրելի աշակերտուհի կողմանէն գրուած գեղեցիկ նամակ մը

ստացայ. Նամակին մէջ արտայայտուած զգայուններն փղձկեցուցին զիս. այդ ազնիւ ազատականներն կրենց ըստորագրեալ երաշխիքն ինձ մատուցին. ոչ սակաւ վստահ եմ՝ որ անոնցմէն և ներկայիս մէջ Ձեր և մեր աշխատասիրութիւններն ապագային մէջ բեղմնաւոր պիտի ըլլան. աշխարհիս մէջ Հայերը կրօնական ժողովուրդ մ'են, Եկեղեցւոյ դարեան սահմանները կրօնապետութեան և ստուգապարտութեան հարցմունքներ թեան մէջ յաջող հանդիսանալնին իրենց պարծանք կը համարին. մխիթարիչ պարծանք. Հայաստանեայց սահմանները եկեղեցւոյ հարազատ զաւկըներն են անոնք, հովիւ և ժողովուրդ միևնոյն հոգևոր սննդեամբ կը սնանին, որպէս զի ապագային մէջ իրարմէ չը խորչին, դիրար սիրել կը սորվին, և այդ սուրբ սիրով մեծնալով իրարու օգտար չը պիտի լինին. մեր աշակերտք դիտուն և ջերմեռանդ պիտի ըլլան. լոյսը ջերմն թիւն ալ ունի. երբ կը ջրծնադէտ են՝ երբ Հայոց եկեղեցին հասկցած ըլլան՝ մեր հին հարց ճշմարիտ հառաւիղներն եղած կ'ըլլան. Հայոց եկեղեցին բուն Քրիստոսի եկեղեցին է, Քրիստոսի պէս՝ սէր և ներողութիւն և գթութիւն կը բարոզէ. կրօնքը չը դիտցողներն են որք ըստ բնոյ Քրիստոս և եկեղեցի կը հնարեն՝ թէև բարեփոխութեան հոլովոյթեան ալ ըլլան. Թող սիրեն զիրար և զրօքը մարդկութիւնն այնպիսի որով Քրիստոս սիրեց զմեզ. այն ատեն կատարեալ Քրիստոնեայ կ'ըլլան. մեր եկեղեցւոյն պարծանքն սէրն է, արժանի զատակնք ըլլան մեր տառնութիւնք այս սուրբ եկեղեցւոյն. մինչդեռ հատ մը եկեղեցւոյ յատկանիշն ատելութիւնն է, Թող մերինը՝ սէրն ու ներողութիւնն ըլլայ ինչպէս անոնք ալ է. մարդոյ խօսքին հատ սահանք կատելու չէ, Աստուած աւելի բարձրէն կը խօսի մեր հոգւոյն. Թող մեր սիրելի ժառանգաւորներն յեղյեղեն իրենց եղբարց՝ կրօնից սուրբ սկզբունքներն. տարրալուծութեան և բնազնտութեան դաղանիքներն լուծած ատենին՝ Թող երկրպագութիւն ընեն այն աւետարոր Մատին որ այդպիսի անհատ ատարիներ տուեալ է մեր մատց դարմանելին համար: Բարեյաջող աշխարհի մարդոց երկպառակութիւններ, ատելութեան ու ամբարտաւանութեան գործերն տեսած ատենին՝ Թող ամօթովութիւն, և բարեյաջողին ատաւածային հիմնադրին դիրկընդխառնին՝ որ երկնային Աւետարանը յուսացած է մեզ մեր սիրտը կարգադրելու համար, և զանազան դրխատնեայ եկեղեցեայց այլանդակ անտեղութիւններն լսած ատենին՝ և մինչև մեր մէջէն ոմանց տհաս ու խակ դրութիւններն կարդալու ատենին՝ հարց Հայաստանեայց ոգւոյն ակնդէտ ըլլան Թող և անոնցմէ ներչնչուին, հաւատան, սիրեն, սովրին, գիտուն հաւատք ունենան. աղէկ չը գիտցողն՝ իր հաւատքը չը կրնար պաշտպանել, և չը հաւատացողը չը կրնար գիտնալ ու սիրել: Աստուած Ձեր հետն ըլլայ:

1870 Յուլիս 10

Աղրիանուպոլիս.

Ներսէս Եպիսկոպոս
Վարժապետեան

ԱՐԳԱՅ ԽՈՀԵՐ.

ՀՒ.

Դիտոց անհաւատութիւնը կը չըստացնէ դիս:

Մեռնողներուն դասը մեկդի, ժողովուրդը, որ զգ մեզ կը շրջապատէ, ամեն ճիւղերու մէջ այնպիսի թերի ու անկերպարան յատաջդիմութիւններ ըստ է, մինչ դի կարելի է ըսել դիտութեանց նորագիւն (1) հետ. «Ամեն ինչ նորահնարելի է:» Եւ յիրաւի,

(1) Ռընէ Տեքարդ, 1596ին ծնաւ, ու մեռաւ 1650ին:

երբ մարդ աչերը շուրջ դարձնէ, կը տեսնէ նոյնժամայն թէ ինչե՛ր կը պակսին դեռ մեզի, մեր ազգին, որ չո՛ւ կարևոր հանգիստներ անծանօթ են անոր, ու քանի՛ անթիւ նիւթեր կան՝ որոց վրա դեռ անոր չ'են խօսած գրագէտք: Ու ասա՛ղ, քանի՛ քիչեր են որ գրիչ կը բռնեն՝ իրենց ուսածը հանրութեան ուսուցնելու համար, անկեղծ, անշահամոլ, անվատասէր ոգւով վառ:

Աչքէի բազմաթիւ նիւթերը, որ զանազան դասերու կը վերաբերին, մասնաւոր հրապոյրներ ունին, որ 'զիս յանկուցանեն- Իմաստասիրութիւնը, աշխարհի ժամանակակից ծերունին սատկառելի, չոր ու մաշած ճակատներ կը բերէ ի տես, ու անոնց վառաւոր սրահներուն վրա կը հրաւիրէ: -Քաղաքագիտութիւնը, երկու կէտերու մէջ քաշվիլ կարելի եղած գըծերուն այդ կ'են նուիրն ու կ'են մանուածապատը, անիծեալ Մաքիավէլլոյ ամբոխին առջև խոնարհիլ կը հրաւիրէ: -Սղնիս ժալիա մ'աչերուն մէջ, հրաւէր կը կարդայ քաղաքական (յոխ բառ) անհեռատեսութիւնը, այն մեծ գիտութիւնը՝ որոյ հիմնադիրը են Գուէնէյ, Դիւկո, Ատամ Սմիթ, ժան-Պաղիտ Սէյ, Մալթոս, Ռիքառտօ, և այլք: -Գաղտուխուց ալ հրաւէր կը կարդան՝ Բարթէնօնայ վոչինները, Մ'ինէլ-Սնճէլի մարմարը, և Պ. Գուսպէի հանրասլետական կտաւները ցոյց տալով: -Գեղեցիկ գպրութիւնը մեզիմ ժըպիտով հրաւէր կը կարդան, ու ես «չատ յարմարութիւն» ունիմ անոնց հետեւելու: Ընտրութիւնս եղած է. այս անգամ Քերթուխիւնը յանկոյց 'զիս, անի՝ 'զոր բաւական երկար առանձ ի վեր թողած եմ՝ նիւթին իրականութեանը մէջ:

Ուղևոր մը, արևուն տապին են թափակոյ, լերկ նեղուցներէ ու մերկ ժայռերէ անցնելով, փոսերէ անգին, խըրամներէ անդին ցատկելով, կը յոգնի վերջապէս, ժանեակաթել գեղուհոյ շուքին կը նստի, ու գինւոյ բաժակ մը կը պարզէ: — Ուղևորը Մարդն է, գինւոյ բաժակն է Քերթուխիւն:

Երբ մարդ մը, ռոմաններէ պատռըված, նախանձէ հալածված, անարդնեըէ անարդված, իր մէջ կ'անիսթիվի ու 'զանցեալը կը յիշէ, վեհեմ քերթուած մը կը յօրինէ լռելեայն:

Երբ Նախանձը, այդ հոգին տալիկար մարդոյ՝ որ մեր գործակարին շուրջ ման կու գայ, երբ Նախանձը, մեծերմի մարմնոյն տակ, չերմ ձեռօք սիրտ կը սեղմէ եռանդուռ, ժպիտները կը փոխանակէ առջևս, ու քայլ մ'անդին՝ խոժոռ ակնարկ մը կը նետէ ետևէս, ամրիծ ճակտիս վրա մուր կը քսէ, բարեհոգութեամբ եղած գործիմ մէջ չարմըտութիւն կը տեսնէ, ու վերջապէս թոյնով յիշատակս կ'օծէ, ձեռք կ'առնեմ Քնարը, անի որ սա մեն կիրքէ վեր, ամեն հաշուէ անկախ, ամեն նուաստութենէ տարր, ամեն յարձակմանէ բարձր է, գեր. մարդկային խռհանոց մէջ՝ կը մեռնիմ Յուդայի համբոյրը, եւ կը մխիթարվիմ:

Երբ Ատելութիւնը, — դի ատելութեան մարդիկ կան, ինչպէս կ'ըսէ արտորելոյ վեհանգոյնը (1), — երբ Ատելութիւնը, իր անկաթողութեան կատաղութեամբը չիմարցած, երեսիս կ'անուանէ 'զիս, ու այս տողերուս վրա կը թըքնէ, կը ժպտիմ, ու Քընարին դիմելով՝ վեհագոյն հօրիզոնայ մէջ կը վերանամ, ուր այս հօրիզոնին տակ զըտված նուաստութիւնք ու նուաստը ա՛լ չը զգաղեցնեն 'զիս:

Երբ ներկայս խըծրըծեն, երբ չեզո՛ մը, կէտ մը պատրուակ առած՝ տըզվին մէջէն գորտի պէս հայհոյութիւն կըռնռան, անդնելոյն կը դիմեմ, ու հին յիշատակոյ մէջ այնպիսի խորհուրդ մը կը նըշմարեմ՝ որ հոգւոյս թեւեր կու տայ, լուսոյ աշխարհայ մէջ կ'առաջնորդէ:

Եթէ աւեն բան ինձ խլեն՝ զէթ

(1) Վիքտոր Հիւկօ:

յիշատակները չը կրնան խլել ։ Ասի բաւ է ։

Օրհնեա՛լ ըլլան յիշատակը , որ չուտասոյր ժամերը կ՚անմահացնեն ։

Օրհնեա՛լ ըլլայ բարեկամը , որ այնչափ հեռուներէն գնալով՝ ժամանակին ու միջոցին վրայէն սլաքը յիչէ ՚պա.

« . . . Երբ հայրենիք հասնիմ , կը դրէ ինձ անի՝ որ Աբուեվից մէջ օր մը մեծ պեր խաղալու կոչված է , ըղ քե՛զ սլաքը յիշեմ այն պահուն՝ յորում զով հովանոց մը ներքև , կամ տուռւակի քով , կամ ծաղկաւէտ եմակի մը կուշտըն ընկղմած՝ երազեմ արթուն. այն պահուն՝ յորում աջով բաժակ մը և աչերով ժպիտ մ՚առած՝ բարեկամի մը կենաց պատրաստեմ . այն պահուն՝ յորում բարեաստանէ մ՚անցնելով՝ սիրոյ ձեռք մը ինձ ծաղկափունջ նուիրէ, համակիր դէմք մը ինձ ժպիտ , սիրոյ ողջոյն ու խնդակցութեան նշմար մ՚ընկալեր ջամպէս ըղ քե՛զ սլաքը յիշեմ՝ երբ գեղեցկին ու սիրունին հանդիպիմ . . . ։»

Նմանօրինակ սլաքագոյն մը մէջ գրված են հետևեալ քանի մը տողերը ։

Քերթողին հոգւոյ զեղումը թռուցիկ ունի . – ոտանաւորն է անի ։

Քերթողին հոգին քանարիկ մըն է, որ կ՚երգէ՝ ոտանաւորի ոսկի վանդակին մէջ ։

Մտիկ ընենք .

ԾԻՇԱՏԱԿ .

Որպէս ի կանթեղ տաճարին
Կընդըրկաբոյր խնարտեաշ խոզոյ
Դեռ վայրկեան կաթիլն յետին՝
Հոգեվարի հանգոյն չընչոյ ,
Նոյնպէս և քո սուրբ յիշատակ
Ցուսոյ նըշոյլ սըրտիկ քաղցրիկ՝
Թափուր սըրտոյ մէջ այս յաւերժ՝
Ուր այլ անուան արձագանգ չկ՚ը ։

Որպէս վարդին թերթ ընկեցիկ ,
Ծիրանաթոյր յ՚իւրում ծոցին ,
Ըղ զեփիւռին յետին վանկիկ
Պահէ ՚նէ երկար՝ եռանգագին ,
Նոյնպէս և քո վերջին բառեր
Դեռ հոգւոյս մէջ օրրին մեղմիկ ,
Իրրեւ անմահ մխլօտիններ
Զոր քերոլին հընչէ տաւղիկ ։

Որպէս կոհակըն երազուն ,
— Զոր ծիծառնիկ թեւերն ի հով
Ցոլքէ ու խոյս տայ անկայուն , —
Կըրէ ըղ հեռան արծաթածիր ,
Նոյնպէս չըրթունքս համբոյրներուդ

Օ՜հ, պէտ ունին հեռաւոր ջերմին,
Եւ իրաւ թէ բարին ըղ քոյդ
Շունչ սիրահալ տակաւին։

Որպէս արոյրըն սըրրոզան,
Ցետ մանագործ ղընդղընելոյ,
Աւրձակէ պէտ խուլ, երկար ձայն՝
Իրեւ հառաչ մեռանելոյ,
Նոյնպէս ի հոտակ իւր բարեխոնան՝
Դեռ յիշեայդ բնդ իմ սրտիկ,
Ցետին շընչոյս հետ միահան
Անհընդ սիրոյ լեռնս, Աննիկ։

3 Յուլիս, 1870.

ՄՕՆԴԷՍՔԻՕ

ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՆԿՈՒՄՆ

ՀԻՈՎՄԱՅԵՑԻՈՑ

(Տես թիւ 29.)

Ժողովուրդը շատ մի՛ջոցներով իր կամքը կ՚կատարէր, թէ իր բուն զօրութեամբը, թէ իր քուէից առատութեամբը, թէ իր պատերազմի երթալու մերժումներովը, եւ քաշվելու սպառնալիքներովը, իր առանձնաշնորհութիւններովը, վերջապէս իրեն յարմար ընդդիմացողներուն դէմ տուած վճիռներովը։ Ներակայացը ինքզինքը կըպաշտպանէր իր խնամատարութեամբը, արդարութեամբը, հայրենեացը համար ներշնչած սիրովը, ժողովրդեան մեծամեծ ընտանեաց վտանգն և մեծ մարդոց առաքինութեամբն ունեցած յարգանքովը, կրօնից ձեռքով իսկ, հին օրինակարգութիւններով, ժողովոյ օրերուն դադարմամբը, հմայից նպատատուր չ՚ըլլալը պատրուակ բռնելով, իր զոհ ակալներովը, տրիբուն մը ուրիշ տրիբունի մը դէմ հանելովը, դիկտատոր մը հաստատելով, նոր պատերազմի մը զրաղմունքներով կամ այնպիսի դժբաղդութիւններով որք ազգին կուսակցութիւն կ՚վերցնէին, վերջապէս ժողովրդեան խնդրատածոց մէկ մասը չնորհելու դիմամարը միւս մասը ձգել տալու հնարքներ, ու վերջապէս սրիչ որ եւիչ կարգի կամ պաշտօնէութեան մը առանձնաշնորհութիւնները տեւի հաստատակաեսութիւնը պահպանելու հաստատուն առածովը։

Յաջորդ ժամանակներուն մէջ, երբ ժողովրդականք այնչափ խոնարհեցուցին պատրիկները որ ընտանիքներու այս խոչը ալ ոչինչ հնարելեցան, և թէ ինն և թէ միւսն անխտրաբար պատիւներու բարձրացան, նոր վիճակ ծագեցաւ անաւիմ ժողովրդեան, զոր յուզողները իր արիւններն կին, և պատրիկ կամ ժողով պահան պիտաւոր ընտանեաց մէջ, որք ազնուականք կոչվեցան, և որք իրենց կազմակից ունէին ներակայոց, զոր կազմիչներն իրենց մէ կին։ Նոյց պատճառե հին սովորութիւնք ալ չ՚կային, պատճառե մանաւանդ որ առաւ հարստութիւն ունէին, և նաև անկարելի ալ է որ հարստութիւնները ազդեցութեան պատճառ չ՚ըլլան, ազնուականք պատրիկներէն աւելի մեծ զօրութեամբ գէմ կեցան, որն որ Գրակիոսեանոյ ու նաեւ իրենց յաջո-

կազմակը միայն աշխատող ուրիշ չա-
տերու մասնաւոր եղաւ :

Պէտք է նաև խօսիլ այնպիսի վերա-
կացութեան մը վրա , որն որ Հռոմի
կառավարութիւնը պահպանելու չատ
նպատակ . ասի համարակալներուն
վերակացութիւնն եղաւ : Անոնք ժո-
ղովուրդը կ'համրէին , տակէ պատ ալ ,
որով հետև հասարակաց տեղեան վե-
րութիւնը կանոնաւորելու եան , բա-
րեաց խաղեան և քանի մը սովո-
րութիւններ հաստատուն պահպանու-
թեան մէջ կ'կայանայ , անոր համար ա-
նոնք օրինաց չ'կանխատեսած կամ սովո-
րական դատաւորի մը չկրցած պատժած
վեղմանկները կ'ուղղէին : Կան դէպ օ-
րինակներ , որք սխրներէ առնի չար
ևս են , և չատ մը տէրութիւններ ա-
նոր համար միայն կորսուեցան , որով-
հետև օրէնքները բռնաբարուեցան :
Հռոմի մէջ ինչ որ կրնար վտանգա-
ւոր նորութիւններ մտուցնել , քաղա-
քացւոյն սիրտը կամ միտքը փոխել և
դաշնադրութիւնին հանել զայն , ու
նաև ամեն անօրէն և թէ հրատարա-
կեան անկարգութիւն՝ համարակալաց
ձեռքով կ'ուղղէին . ասոնք կրնային
ծերակոյտին մէջէն ուզածնին վռնտել ,
ձիաւորի մը ձեռքէն քաշել առնել իր
ձին , որ հասարակաց ծախքով կը նոյ-
նէր , քաղաքացի մը տրիւն ցեղէ մը
մէջ դնել , և նոյն իսկ տոնից մէջ , որ
քաղքին տուրքերը կ'վճարէին առանց
անոր առանձնաշնորհութեան մասնակ-
ցութիւն մ'ունենալու :

Մարկոս Լիվիոս ժողովուրդին ան-
գամ զայրոյց իր իշխանութիւնը , և
երեսուն և հինգ ցեղէն քառասունե-
ւրորը քաղքին առանձնաշնորհութեանց
մաս չ'ունեցողներուն կարգն անցուց .
«Որովհետև , կ'ըսէր , դու դատաւոր-
տեղենդ վերջը հիւպատոս ու համարա-
կալ ըլլէք դու , ասով կ'ըսէք դուք ա-
ռաջին յանցանք մը գործած կ'ըլլաք
դու դատաւորութենդ , և երկրորդ
մը դու հիւպատոս և յետոյ համարա-
կալ ընտրելնուդ համար : »

Մարկ . Տիւրմիոս , որ ժողովրդեան
սիրելին էր , ծերակոյտին վանուելուս
համարակալներուն ձեռքով , անոր
համար որ խնճոյքներու ծախքը չափա-
զանց օրէնք մը սչնչացուցած էր իր
պաշտօնակալութեան առեն :

Ասի խիստ խնայասէր օրինադրու-
թիւն մ'էր : Ջնին կրնար մէկու մը
ձեռքէն իր պաշտօնն առնել , որովհե-
տև այս բանը կրնար հասարակաց իշ-
խանութեան գործադրութիւնը խան-
գարել , բայց կրնային կարգել և ա-
տիճանէ վար ձգել , և առնէ մ'ընտրել ,
կրնային քաղաքացի մը իր առանձին
պաշտպանութենէն զրկել :

Ակրիոս Տուդրոս հաստատած էր
հարիւրակարգութեան այն հռչակաւոր
բաժանումը , զոր Տիտոս-Լիվիոս և Դի-
ոնեսիոս Հալիկառնասցին մեզ խիստ
ազնիւ բացատրած են : Հարիւր իննսուն
երեք հարիւրակարգութիւններ վեց
դասի բաշխած էր , և բոլոր անտեսմ
ժողովուրդը վերջին հարիւրակարգու-
թեան մէջ դրած էր , որն որ միայն
կ'կազմէր վեցերորդ դասը :

Ազնիւ կը տեսնի որ այսպիսով ըս-
տորին ժողովուրդը քաւարարութենէ
կ'արտասաւէր , ոչ թէ իրաւունքով մը ,
այլ նոյն իսկ իր կացութեամբը : Եաբե-
րը կանանալրեցին բայ ի մանաւա-
պարտականէն , որ թուարկութիւններդ
ցեղից բաժանմանն համեմատ պիտի ըլ-
լար : Երեսուն և հինգ ցեղ կային , որք
ամենն ալ տասնձին իրենց ձայները
կը տային , չորսը քաղքին , և երեսուն
և մէկը գեղերէն : Գիւրաւոր քաղաքա-
ցիք , որոնք ամենն ալ երկրագործ է-
ին , բնականաբար գեղի ցեղերուն կար-
գըն անցան , և քաղքին ցեղերը ստո-
րին ժողովուրդ կը պարունակէին , որն
որ հոն գոյված ճնալով խիստ քիչ ազ-
դեցութիւն կրնար բանեցնել իրաց
մէջ . և այս բանը իրր հասարակաց ե-
թեան պահպանութիւնը կը նկատէր :
Եւ երբ Ցիպիոս Ասպիոս Կղոդիոսի
միւս բոլոր ցեղերու մէջ գրված մաս
մը ժողովուրդը քաղքին չորս ցեղերուն

մէջ դրաւ, մեծագոյն ուրախութեան ըսաւ։ Համալսարանը ամէն հինգ տարին անգամ մը աշխարհին հասարակաց տեսութեան կայսերական վրայ կը դարձընէին, և ժողովուրդը այն կերպով կը բաժնէին այլ և այլ ցեղերու մէջ, որ որիրունք և վատասէրը չը կարենան տէր ըլլալ քուէներուն, և նաև որ ժողովուրդն անգամ չը կարենայ իր իշխանութիւնը գէշի գործածել։

Հռովմի կառավարութիւնը զարմանալի եղաւ այն բանով որ, իր սկզբնաւորութենէն ի վեր, իր օրինակագործութիւնը միշտ այնպէս մը ծայրին, թէ ժողովրդեան բնաւորութեամբը, թէ ներկայիին ըզրութեամբը, կամ գալի մը պաշտօնեայներու իշխանութեամբը, որ ամէն իշխանութեան ղեկմանը դէմն չուտ մ'առնելու հոն։

Կայսրերուն ուսուցչացաւ, որովհետև երբ պէտք եղաւ զեղծումները արգիլել՝ նոյն իսկ իր Սննիրային ձեռքն անգամ ծանր եկաւ իրեն։ Սմէնք լռեցաւ, գի սխալմունքները այնչափ քաղցր երևցան իրեն, որ չուզեց ինքզինքն ա նոնցմէ թշխել։ Մեր ատենն ալ, ներկայիս հասարակապետութիւնը, վատնակ կառավարութեան տեսակետով որ այնչափ պարծին, միայն իրենց զեղծմանց տեսակետով նոյնն համարը պէտք է պարծին. այսպէս անոնք Հռովմի իր տառնապետներուն ատեն ունեցած աղաւթենէն աւելի աղաւթութիւն մը չ'ունին։

Անգլիոյ կառավարութիւնն աւելի խիստ է, գի մարմին մը կայ, որ չարունակ 'ղայն կը քննէ, և որ ինքզինքն ալ կը քննէ չարունակ. և եթէ սխալմունքներ ալ ունենայ, երկայն չ'են տեւեր անոնք, մանաւանդ թէ այդ սխալմունքները ազդին ուշը դրաւելու պատճառ ալ ըլլալով, շատ անգամ օգտակար ալ են։

Մէկ խօսքով, աղատ այսպիսի միշտ գործող կառավարութիւն մը չը կրնար հաստատուն ծնիլ, եթէ կարող չ'եր բան իր օրէնքներովը ինքզինքը ուղղել։

9.— Հռովմի կրօնական երկու պատճառներ.

Երբ Հռովմի սիրապետութիւնը դեռ հաստատեալ չէր եղած՝ հասարակապետութիւնը կրնար դիւրաւ ծնիլ. ամեն պինդ հաստատուածս քաղաքացի էր. իւրաքանչիւր հիւսուած բանակ մ'ունէր, և ամեն նոր հիւսուածս նոր քաղաքացիներէ նոր զօրք կը ժողվէր։ Զօրաց թիւը խիստ շատ չ'ըլլալով, միշտ ուշ կը դնէին այնպիսի մարդիկ մերկացնել, որ բանական հարստութիւն կամ ստացուածք մ'ունենալով քաղքին պահպանութեանը համար ալ չհե մ'ունենան։

Վերջապէս ծերակոյտը ի մօտոյ տեսնելով զօրապետներուն ընթացքը՝ իրենց պատասխանատուութեան դէմ բան մ'ընելու առեն չէր թողուր անոնց։

Յարունակելի

Դասախարակութեան հաստատութիւնք ի Փիացեալ-Նահանգս.

1860ին, Սմէրիկայ Միացեալ-Նահանգաց մէջ կային.

17000 մանուածոյ դպրոցներ, երկրորդական դպրոցներ, ճեմարաններ.

1150 գիշերօթիկ վարժարաններ.

130 ուսումնարաններ.

38 ժառանգաւորաց վարժարաններ

23 իրաւարանութեան դպրոցներ.

45 բժշկական վարժարաններ.

50 հաստատութիւններ՝ կարդալու, խօսելու—համրելու, խեղդելու կամ ապուշներու.

20 ալ մանուածոյ ուսումնարաններ գիտութեանց։

Սյս գանազան հաստատութիւնք 600206 ուսանող կը պատրաստէին։ Սմբողջ ծախքն էր 214455700 ֆրանք։

1860էն ի վեր, մեծամեծ յառաջդիմութիւններ ըրած են Միացեալ-Նահանգք։ Մ.

ՏՆՕՐԻՆ Ս. ՄԻՔԱՅԵԼԵԱՆ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՒԱԳԵԱՑ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ
ԵՒ ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ
Ի ԽՍԱՓՈՂ Ա. ՊՕԼՍՈՅ